

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Валентина ВОНСОВИЧ

САМОРОЗВИТОК І САМОВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розкрито зміст поняття «професійний саморозвиток», «особистісний саморозвиток», вказано засоби та етапи саморозвитку. Виділено фактори саморозвитку студента: соціально-психологічний клімат у колективі; здійснення професійної діяльності; адекватність самооцінки; адекватність професійного ідеалу; володіння методами і прийомами саморозвитку. Автор дає рекомендації щодо складання програми професійно-особистісного становлення вчителя.

Активність студентів у навчально-професійній діяльності становить важливу умову стимулювання їхнього саморозвитку, самовиховання. Професійний особистісний саморозвиток студентів є однією з важливих проблем ВНЗ. Як вважає І. І. Ільєсов, «діяльність навчання це — самозмінюваність, саморозвиток суб'єкта» [7].

Мета статті полягає в розкритті формування професійної мобільності і можливостей адаптації студентів — майбутніх вчителів до умов, які швидко змінюються; формуванні у них умінь, навичок і потреби до професійного і особистісного саморозвитку та самовиховання під час навчально-професійної діяльності.

На думку дослідників С. Б. Елканова [1], В. Н. Кухарева [2], В. П. Засобіної та Г. Л. Смолян [5] професійний саморозвиток і самовиховання є усвідомленою діяльністю студентів, що спрямована на повну самореалізацію себе як особистості в тій сфері діяльності, яку визначає його майбутня професія (в нашому — професія вчителя).

Саморозвиток — це процес збагачення діяльнісних умінь та інших особистісних якостей людини у процесі різних видів її доцільної діяльності. В основі саморозвитку лежить набуття соціального досвіду і досягнень культури, втілених у реаліях, у процесі тієї або іншої діяльності.

Професійний саморозвиток буде здійснюватися за умови, коли студент розвиватиме в собі особистісні, професійно важливі якості загальних (інтелект) і спеціальних (професійних) творчих здібностей. Із професійним саморозвитком тісно взаємопов'язаний особистісний саморозвиток, який спрямований на становлення творчої індивідуальності майбутнього вчителя.

Засобами саморозвитку можуть бути: самовиховання, самоосвіта, самовдосконалення у взаємозв'язку з практичною професійною діяльністю. Етапи процесу саморозвитку у загальному вигляді можуть включати:

- здійснення самопізнання (самоспостереження, самодіагностика, самоаналіз) при наявності необхідного рівня самосвідомості;
- формування самооцінки і прийняття рішення про необхідність роботи над собою;
- постановку мети саморозвитку і розробку індивідуальної програми самоорганізації.

У студентські роки проходить пора самоаналізу і самооцінки. Самооцінка здійснюється шляхом порівняння ідеального «Я» з реальним. Проте ідеальне «Я» ще не перевірене і може бути випадковим, а реальне «Я» ще всебічно не оцінене особистістю. Таке об'єктивне протиріччя у розвитку особистості молодої людини може викликати у неї внутрішню невпевненість в собі та інколи супроводжується зовнішньою агресивністю, розв'язністю або відчуттям незрозумілості.

Серед факторів, які найбільше впливають на процес саморозвитку особистості студента, велике значення мають наступні: соціально-психологічний клімат у колективі (групі) і

здійснення професійної діяльності; адекватність самооцінки, адекватність професійного ідеалу та володіння методами й прийомами саморозвитку.

Для визначення професійного саморозвитку доцільно виокремити його показники. Ними можуть бути:

- обсяг знань і система уявлень про сутність професійної діяльності та вимог професії до особистості спеціаліста, його професійних знань, умінь і навичок (з точки зору змістовно-мотиваційного критерія);

- виражена професійна спрямованість, емоційна привабливість професії, позитивна мотивація, вміння долати труднощі на цьому шляху і досягати поставленої мети у професійному саморозвитку (з точки зору технологічного критерію).

Сукупність умінь, навичок і стійкої потреби всаморозвитку є не тільки одним із результатів навчально-професійної діяльності майбутнього вчителя, а й однією з головних умов його поступового професійного зростання і творчої активності. Отже, активізація професійного і особистого саморозвитку кожного студента ставить його у позицію суб'єкта навчального процесу, який безпосередньо керує власною пізнавальною діяльністю і своїм професійно особистісним становленням.

Враховуючи вищезазначене, можна констатувати, що саморозвиток студентів є однією із головних ідей у програмі підготовки вчителя. Так, з метою реалізації цієї ідеї цілеспрямовано ставляться і послідовно вирішуються завдання активізації процесу саморозвитку студентів.

Успішність навчально-професійної підготовки у ВНЗ і наступне професійне становлення вчителя значною мірою залежить від того, як він володіє культурою самовиховання як процесу самостійного, свідомого саморозвитку особистості, спрямованого на вироблення у себе професійно-значущих якостей та умінь.

Самовиховання супроводжує процес оволодіння педагогічними дисциплінами. Професійне самовиховання розпочинається з переходу студента із позиції учня на позицію вчителя. Активніше цей процес відбувається під час практичної навчальної діяльності.

З метою послідовної системи роботи над собою та усунення хаотичності необхідно скласти чітку систему роботи над собою — програму професійного самовиховання. Насамперед доцільно сформулювати мету. Метою професійного самовиховання є здобуття знань, умінь і навичок, формування особистісних якостей, необхідних учителю.

Загальними умовами для досягнення мети є:

- виникнення потреби у самовихованні;
- наявність умінь самоспостереження і самопізнання;
- вміння аналізувати й оцінювати свої вчинки і діяльність;
- вміння проектувати зміни у власній особистості;
- психологічна готовність до активної, цілеспрямованої і систематичної роботи над собою;
- свідоме управління власною поведінкою, своїм фізичним і психічним станом;
- віра у власні сили і можливості.

Для складання програми професійної роботи над собою треба з'ясувати рівень своїх прагнень і можливостей: наявність педагогічних здібностей, інших професійно важливих якостей особистості, особливо тих, що стосуються налагодженню взаємин з людьми; проаналізувати, які якості і властивості розвинені краще, а над якими ще необхідно працювати. Тут особливо потрібними будуть самоаналіз і самооцінка, а також самовипробування в діяльності, близькій до педагогічної (в ділових іграх, навчальних вправах, у процесі навчальної практики тощо).

Ознайомлення з відповідною літературою допоможе сформулювати орієнтовний зміст професійного самовиховання, що включатиме:

- інтелектуальне самовиховання;
- естетичне самовиховання;
- піклування про власний фізичний стан, здоров'я, запобігання професійним захворюванням;
- самовиховання соціальних якостей (самосвідомості, моральної культури, педагогічного такту);

- самовиховання основних пізнавальних умінь;
- розвиток пізнавальних процесів;
- розвиток педагогічних здібностей;
- пізнання типу вищої нервової діяльності і темпераменту, розвиток уміння використовувати їхні позитивні риси;
- саморегуляція емоційних станів через зовнішній вияв емоцій;
- управління мімікою та пантомімою;
- розвиток культури мовлення, техніки мовлення та ін.

Однією з проблем у підготовці майбутнього вчителя є низький рівень мотивації студентів до педагогічної діяльності як професійної. Тому перше завдання стосовно цього полягає у стимулюванні розвитку мотивації студентів до педагогічної діяльності. З цією метою під час вивчення педагогіки доцільно використовувати весь арсенал засобів, які би сприяли формуванню у студентів мотиваційного компонента. При вивченні цієї дисципліни студенти виконують завдання, спрямовані на розвиток як загальних, так і професійних (педагогічних) здібностей. Це: вирішення педагогічних завдань і проблемних ситуацій, моделювання фрагментів майбутньої діяльності. При цьому складаються численні мотиваційно-стимулюючі ситуації у навчальному процесі, які сприяють самоусвідомленню кожним студентом себе майбутнім учителем. Також відбувається підвищення мотивації кожного студента до вивчення педагогічних дисциплін.

Наступним завданням професійно-особистісного становлення майбутніх учителів є оволодіння студентами теоретичними знаннями і практичними вміннями, які пов'язані з майбутньою педагогічною діяльністю. Так, у ході вивчення педагогіки студенти оволодіють професійними педагогічними знаннями й вміннями в сфері гностичної, проектувальної, конструктивної, організаційної і комунікативної компоненти педагогічної діяльності.

Вони отримують уявлення про компоненти практичної реалізації професійного саморозвитку педагога, а також оволодівають технікою і прийомами самовиховання — такими, наприклад, як самоінформування, самопереконання, самоорганізація.

Оволодіння студентами теоретичними знаннями і практичними вміннями, необхідними для педагогічної діяльності, сприяє розвитку в них мотиваційної компоненти готовності до професійної діяльності під час педагогічної практики. В процесі цієї практики продовжується розвиток багатьох професійних (педагогічних) вмінь. Включаючись у реальний навчальний процес в умовах, максимально наближених до реальної професійної діяльності вчителя, студенти освоюють її основні види: психолого-педагогічне вивчення учнів, планування навчально-виховної роботи, проведення виховної роботи як керівник класу. Ця робота сприяє осмисленню й узагальненню, усвідомленню власного педагогічного досвіду і розвитку професійно важливих якостей майбутніх учителів.

Третє завдання професійно особистісного становлення майбутніх учителів — це розвиток їхніх професійно важливих якостей і творчої індивідуальності. Під професійно важливими якостями особистості розуміють її індивідуально-психологічні якості (сенсорні, перцептивні, мислительні, мовленнєві, емоційні, вольові) відношення особистості до себе, професії, інших людей, моральних ідеалів, визначаючи успішність оволодіння професійною діяльністю.

Виявлення динаміки розвитку професійно важливих якостей особистості у навчальному процесі дозволяє визначити якість і рівень психологічної готовності випускників виконувати професійні завдання. Тому вирішення завдань управління розвитком професійно важливих якостей особистості майбутнього вчителя вимагає передусім розкриття структури і змісту педагогічної діяльності і виокремлення професійно важливих якостей. Так, курс педагогіки починається з лекційних і практичних занять про педагогічну професію як одну з найважливіших для розвитку суспільства, про функціональну модель діяльності вчителя і формування понять щодо професійного ідеалу вчителя. З цією метою під час практичних занять вводяться ділові ігри, які сприяють розвитку уявної професійної поведінки студентів. Створюються умови для формування і розвитку професійно важливих якостей — таких, наприклад, як педагогічна рефлексія, педагогічне мислення, емоційна сфера вчителя.

Таким чином, розвиток кожним студентом професійно-важливих якостей і творчої індивідуальності сприяє самоусвідомленню себе майбутнім вчителем й усвідомленню необхідності саморозвитку.

Четверте завдання професійно діяльнісного становлення майбутніх вчителів — це саморозвиток кожним студентом особистісних і професійно важливих якостей і творчих здібностей. З цією метою під час педагогічної практики студентам пропонується комплексне завдання з двох частин.

Перша його частина полягає в тому, щоб на основі аналізу власної педагогічної практики студенти визначили сформованість у себе основних професійних умінь і професійно важливих якостей.

Друга частина завдання — це здійснення процесу саморозвитку студентів. З цією метою протягом тижня студенти проводять самодіагностику готовності до майбутньої діяльності, зазначаючи рівні володіння психолого-педагогічними, загальнонауковими і методичними знаннями та вміннями; сформованість професійних умінь, розвиток мотивації педагогічної діяльності (мети, мотивів, потреб), педагогічного мислення, рефлексії тощо. За результатами діагностики студенти складають індивідуальну програму саморозвитку, яка стає для них індивідуальною програмою педагогічного трактування. Починаючи з другого тижня, вони виконують окреслену індивідуальну програму, постійно здійснюючи поточний контроль і самоаналіз своїх дій. Після закінчення практики студенти проводять самоаналіз і дають самооцінку результатів виконання індивідуальної програми практики, а також планують завдання для саморозвитку у професійній діяльності після завершення навчання у ВНЗ.

Таким чином, підготовка майбутніх учителів в педагогічному університеті становить самоорганізовану дидактичну систему дисциплін психолого-педагогічного, методичного блоку. Найбільш важливо, що у процесі навчальної діяльності здійснювався саморозвиток студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Элканов С. Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. — М.: Просвещение, 1989. — 456 с.
2. Кухарев В. Н. На пути к профессиональному совершенству: Мастерство учителя: идеи, советы, предложения. — М.: Просвещение, 1990. — 256 с.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю (Поради 1–4) // Сухомлинський В. О. Вибрані твори. У 5 т. — Т. 2. — К.: Наукова думка, 1979. — С. 148.
4. Педагогічна майстерність / За ред. І. А. Зязюна. — К., 1997. — 425 с.
5. Засобина В. П., Смолян Г. Г. Влияние педагогической практики на самооценку способностей студентов к педагогической деятельности // Ученые записки Ивановского педагогического института. — Т. 57. — Иваново, 1969. —
6. Бордовский Г. А. Управление качеством образовательного процесса. — СПб., 2001. — 359 с.
7. Ильясов И. И. Структура процесса учения. — М., 1986. — 256 с.

Ольга ВЛАСЮК, Віктор СИДОРЕНКО

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ У СТУДЕНТІВ ДО ЗАСВОЄННЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ

Розглянуто методологічні аспекти та психолого-педагогічну характеристику процесу засвоєння знань на основі сучасних досягнень педагогіки і психології. Показано, що навчально-професійна діяльність студентів має носити розвиваючий характер. Успішність навчально-професійної діяльності залежить від поставлених особистістю цілей і мотивів спонукання до цієї діяльності.

Інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки і технологій, зростання соціальної ролі особистості спонукають державу переосмислювати мету освіти, кардинально оновлювати зміст та організацію професійного навчання й виховання. Суспільство гостро потребує висококваліфікованих, високоосвічених, конкурентоспроможних спеціалістів, підготовлених до вирішення нових сучасних соціальних, економічних і загальнокультурних проблем, які постали в українському суспільстві. Це зумовило необхідність реформування системи професійної освіти, приведення її у відповідність до сучасних умов і потреб ринку праці.